

ГЛОБАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ

УПОТРЕБЕ ДУВАНА МЕЂУ МЛАДИМА 13–15 ГОДИНА
У СРБИЈИ 2013. ГОДИНЕ

Република Србија
Министарство здравља

ИНСТИТУТ ЗА ЈАВНО ЗДРАВЉЕ СРБИЈЕ
„Др Милан Јовановић Батут”

World Health
Organization

Министарство здравља Републике Србије
Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”

ГЛОБАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ

УПОТРЕБЕ ДУВАНА МЕЂУ МЛАДИМА 13–15 ГОДИНА
У СРБИЈИ 2013. ГОДИНЕ

Београд, 2014. године

Глобално истраживање употребе дувана међу младима 13–15 година у Србији 2013. године

Издавач:

Министарство здравља Републике Србије
Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”

Главни и одговорни уредник:

Драган Илић
Директор Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”

Уредништво:

Срмена Крстев, Институт за медицину рада
Биљана Килибарда, Канцеларија за превенцију пушења
Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”
Надежда Николић, Канцеларија за превенцију пушења
Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”

Главни истраживач:

Срмена Крстев

Координатори истраживања:

Срмена Крстев
Биљана Килибарда
Ђурђа Кисин

Аутор:

Срмена Крстев

Лектор:

Тамара Груден

Дизајн и припрема за штампу:

Pressia

Тираж: 5000

CIP – Каталогизација у публикацији –
Народна библиотека Србије, Београд

613.84–053.6(497.11) "2013"

КРСТЕВ, Срмена, 1950–

Глобално истраживање употребе дувана
међу младима 13–15 година у Србији 2013.
године / [аутор Срмена Крстев]. – Београд :
Институт за јавно здравље Србије "Др Милан
Јовановић Батут", 2014 (Београд : Pressia) .
– 40 стр. : граф. прикази, табеле ; 30 cm

Податак о ауторки преузет из колофона. –
На врху насл. стр.: Министарство здравља
Републике Србије. – Тираж 5.000. –
Библиографија: стр. 40.

ISBN 978-86-7358-063-0

а) Пушење – Адолесценти – Истраживање –
Србија – 2013
COBISS.SR-ID 212320012

ПРЕДГОВОР

Пушење дувана је значајна претња оштећењу здравља и водећи је фактор ризика за велики број незаразних болести у Србији. Подаци из Истраживања здравља становништва Србије из 2013. године показују да 34,7% одраслог становништва пуши свакодневно или повремено, односно, 37,9% мушкараца и 31,6% жена. Превенција започињања са пушењем међу младима је, према томе, приоритет здравствене политике у Србији. Како би стекли бољи увид у преваленцију пушења међу младима у Србији су спроведена два истраживања употребе дувана код младих – 2003. и 2008. године. Подаци из 2008. године показују да је преваленција пушења у време истраживања била нешто нижа него 2003. године и то 9,3% 2003. у односу на 12,8% 2008. године за све ученике (за дечаке 9,3% према 12,2%, а за девојчице 8,9% према 13,1%). Заступљеност ученика који су бар једном запалили цигарету такође је била смањена од 2003. године са 54,7% на 42,7% укупно (и то са 54,4% на 41,4% за дечаке и са 55,2% на 43,3% за девојчице).

Више од три четвртине ученика старости 13–15 година живело је 2008. године у дому где је неко пушио (76,9%), што представља снижење за 20,5% у односу на 2003. када су скоро сви живели у дому где је неко пушио (97,4%). Међутим, и ово је неприхватљиво висока изложеност деце дуванском диму у њиховим домовима. Истраживање из 2008. године није показало значајну разлику у односу на 2003. годину у броју ученика који су у школи учили о штетностима пушења или су о томе дискутовали – нешто преко половине одговорило је позитивно.

Треће истраживање употребе дувана међу младима у Србији спровела је 2013. године Канцеларија за превенцију пушења Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“. Учествовало је укупно 59 школа, 187 одељења VII и VIII разреда основних школа и I разреда средњих школа, тј. укупно 3994 ученика. Укупна стопа одговора била је висока – 83,2%.

Регионална Канцеларија Светске здравствене организације за Европу и Министарство здравља Републике Србије финансијски су подржали истраживање алоцирањем средстава Канцеларији за превенцију пушења.

Добијени резултати о употреби дувана међу младима у Србији биће снажан аргумент политичарима који доносе одлуке, здравственим радницима и наставницима у борби против епидемије употребе дувана међу младима са основним циљем да се значајно смањи започињање са пушењем и преваленција пушења међу младима, а тиме последично и међу одраслима.

ЗАХВАЛНОСТ

Захваљујемо се Светској здравственој организацији и Центрима за превенцију и контролу болести Сједињених Америчких Држава за стручну и финансијску помоћ у припреми овог извештаја.

Извештај о резултатима истраживања употребе дувана код младих у Србији 2013. године написала је др сц. мед. Срмена Крстев, национални координатор за контролу дувана уз помоћ др Биљане Килибарде из Канцеларије за превенцију пушења Института за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“.

Захвалност дугујемо Министарству здравља и Министарству просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије за подршку у спровођењу истраживања. Посебно се захваљујемо директорима школа који су изразили спремност да њихова школа буде укључена у истраживање и који су омогућили својим ђацима да одговоре на постављена питања на предвиђен начин. На крају, највише смо захвални самим ученицима који су на озбиљан и одговоран начин приступили истраживању.

САЖЕТАК

Глобално истраживање употребе дувана код младих је истраживање обављено на репрезентативном узорку ученика VII и VIII разреда основне школе и I разреда средње школе у Србији. Сprovedено је 2013. године и 3994 ученика попунило је упитник, а од тога 3076 је било у старосној групи 13–15 година. Укупна стопа одазива била је 83,2%.

Употреба дувана

- Цигарете су још увек далеко најчешћи дувански производ који се у Србији користи;
- Бар један од 10 ученика сада пуши цигарете (13%), девојчице (13,3%) чешће него дечаци (12,7%), што показује да у истој мери започињу са пушењем као и дечаци.

Престанак пушења

- У просеку је 6 од 10 садашњих пушача покушало да престане са пушењем у претходних 12 месеци;
- У просеку 5 од 10 садашњих пушача жели да престане са пушењем;
- Само је 7,9% садашњих пушача навело да је добило стручну помоћ или савет у покушају да престане са пушењем.

Изложеност дуванском диму

- 63,4% ученика изложено је дуванском диму у својој кући;
- 60,9% ученика изложено је дуванском диму у затвореним јавним местима.

Приступачности и доступност

- 68,6% садашњих пушача набавља цигарете тако што их купује у самопослузи, продавници или на киоску;
- 81,2% садашњих пушача који купују цигарете није због својих година спречено да их купи.

Медији

- У просеку је 5 од 10 ученика уочио поруку против употребе дувана у медијима;
- У просеку је 5 од 10 ученика приметило рекламе за дуванске производе на месту продаје;
- Један од 10 ученика има неки производ са знаком дуванског производа;
- У просеку је 8 од 10 ученика чуло за електронску цигарету;
- У просеку је 6 од 10 ученика видело или чуло рекламу за електронску цигарету.

Знање и понашање

- У просеку 6 од 10 ученика чврсто верује да је пушење дувана од стране других особа штетно за њих;
- У просеку 8 од 10 ученика подржава забрану пушења у затвореним јавним местима.

Поређење са претходним истраживањима употребе дувана код младих

- Преваленција пушења међу ученицима је слична као у 2003. години, а нешто виша него 2008. године; девојчице пуше више од дечака;
- 2013. године мање ученика је бар једном пробало да пуши цигарете, а и мањи проценат је своју прву цигарету запалио пре 10. године живота;
- Изложеност дуванском диму у својој кући и на јавним местима је значајно мања, али је ипак још увек неприхватљиво висока;
- Поруке против пушења у медијима видела је половина ученика, значајно мање него у претходним годинама (2003. и 2008. године);
- Исти проценат ученика као и у претходним истраживањима чврсто верује да је дувански дим штетан за њихово здравље.

Препоруке

- Закон који забрањује пушење на затвореним местима потребно је иновирати тако што ће се забранити пушење у целом угоститељском сектору и тиме смањити пушење и изложеност дуванском диму младих;
- Потребно је строго придржавање забрана продаје дуванских производа малолетницима која је регулисана законом и свако кршење закона потребно је строго кажњавати;
- Сваки облик индиректног рекламирања дуванских производа потребно је строго забранити, укључујући и рекламирање и промоцију на месту продаје дуванских производа. Иста ограничења требало би применити и на електронску цигарету;
- Потребно је да едукација о најефикаснијим мерама контроле дувана, укључујући и спречавање употребе дувана и здравствене последице пушења, буде укључена у редовне наставне програме у свим разредима основне и средње школе, истовремено са промоцијом здравих стилова живота;
- Службе за одвикавање од пушења треба прилагодити потребама младих, између осталог и увођењем једноставних компјутерских или интернет интервенција или путем апликација на мобилним телефонима. Ове службе потребно је и више промовисати.

1. УВОД

Употреба дувана је водећи узрок смрти у свету који се може превенирати. Светска здравствена организација (СЗО) процењује да због употребе дувана годишње у свету умире скоро шест милиона људи. Очекује се да број умрлих до 2030. године буде осам милиона.¹ Многи започињу са употребом дувана пре 18. године живота.²

Истраживање употребе дувана код младих (*Global Youth Tobacco Survey – GYTS*) настало је заједничким напорима Иницијативе без дуванског дима (*Tobacco Free Initiative – TFI*), Светске здравствене организације и Канцеларије за пушење и здравље Центара за контролу и превенцију болести из Сједињених Америчких Држава (*Office on Smoking and Health (OSH) of the United States Centers for Disease Control and Prevention – CDC*) у сарадњи са већим бројем земаља из свих шест региона Светске здравствене организације како би пружило податке о свеобухватној превенцији и контроли употребе дувана међу младим људима. Глобално истраживање употребе дувана код младих обезбеђује општи стандард у систематском праћењу употребе дувана код младих, као и кључних показатеља контроле дувана. Ово истраживање се базира на репрезентативном узорку школа које похађају ученици старости 13–15 година, коришћењем конзистентног и стандардног протокола истраживања у свим државама. Намера је да се добију упоредиви подаци унутар једне земље и између различитих држава.

1.1. Демографски подаци

Србија је држава чланица Европског региона Светске здравствене организације и сматра се државом на нивоу виших средњих прихода.

1.2. Оквирна конвенција о контроли дувана СЗО и мере MPOWER

Као одговор на глобализацију епидемије употребе дувана, 197 држава чланица СЗО једногласно је усвојило Оквирну конвенцију о контроли дувана СЗО на 56. Скупштини СЗО маја 2003. године. Оквирна конвенција о контроли дувана је први споразум из јавног здравља у свету. Он је мотивациона снага и модел какав би требало да буде одговор света на пандемију умирања и оболевања због болести које су узроковане дуваном. Овај споразум представља координиран, ефикасан и хитан акциони план у борби против конзумирања дувана и поставља финансијски исплативе стратегије контроле дувана за спровођење политике у јавном здрављу, као што је забрана директног и индиректног рекламирања дуванских производа, пораст пореза и цена дуванских производа, промоција јавних и радних места без дуванског дима, постављање истакнутих здравствених упозорења на паковања дуванских производа и праћење дувана, истраживање и размена информација.

Како би помогла државама да испуне обавезе из Оквирне конвенције о контроли дувана СЗО, Светска здравствена организација је 2008. године објавила пакет са шест мера контроле дувана заснованих на доказима које смањују употребу дувана и спасавају људске животе и назвала их MPOWER:

- **Monitor** – Праћење учесталости употребе дувана и превентивних политика
- **Protect** – Заштита људи од дуванског дима
- **Offer** – Пружање помоћи при одвикавању од пушења
- **Warn** – Упозоравање на опасности од дувана
- **Enforce** – Примена забране рекламирања и промоције дуванских производа и спонзорства дуванске индустрије
- **Raise** – Повећање пореза на дуван

Глобално истраживање употребе дувана подржава мере СЗО MPOWER тако што прати специфичне податке на нивоу државе о кључним показатељима употребе дувана, преваленцију, знање и понашање у вези са дуваном.

1.3. Циљеви и образложење

Глобално истраживање употребе дувана код младих јача способност државе да прати конзумирање дувана код младих и започињање са пушењем, усмерава превенцију и програме контроле дувана на нивоу државе и олакшава поређење података везаних за дуван на националном, регионалном и глобалном нивоу. Резултати добијени истраживањем употребе дувана код младих указују на промене различитих варијабли мера контроле дувана како би се пратила примена различитих одредби закона који се односе на контролу дувана и релевантних чланова из Оквирне конвенције о контроли дувана.

Образложење значаја учешћа Србије у истраживању је следеће:

- Истраживање здравља становника Србије из 2013. године показује да у Србији пуши 34,7% становништва старијег од 15 година.
- Истраживање о стиловима живота становништва Србије показује да је 9,6% становништва старости од 18 до 64 године пробало електронску цигарету.
- Подаци из Глобалног истраживања употребе дувана код младих из 2008. године показују да је заступљеност пушења цигарета међу младима у време истраживања била 12,8%; 12,2% међу дечама и 13,1% међу девојчицама;
- Подаци из Европског школског истраживања о употреби алкохола и дрога (ESPAD) из 2011. године показују да 20% ученика старости 16 година пуши, а да је 41% пробало цигарете;
- Резултати Глобалног истраживања употребе дувана код младих из 2008. године такође показују да је заступљеност ученика који су бар једном запалили цигарету 42,7%, односно 41,4% дечака и 43,3% девојчица;
- Више од три четвртине свих ученика (76,9%) је 2008. године живело у дому у коме се пуши.

1.4. Садашња законска регулатива

Србија има законе који регулишу употребу дувана. Закон о заштити становништва од изложености дуванском диму забрањује пушење на радним и јавним местима и у јавном превозу. Међутим, постоји изузетак за цели угоститељски сектор који омогућава пушење у одређеним угоститељским објектима у зависности од њихове површине. Закон о дувану забрањује продају дуванских производа малолетницима, продају других производа у облику цигарета и паковања цигарета мања од 20 комада, као и продају у аутоматима и налаже стављање текстуалних здравствених упозорења на све дуванске производе. Закон о оглашавању забрањује директно и индиректно рекламирање у свим медијима, као и спонзорство дуванске индустрије и бесплатну дистрибуцију дуванских производа. Поред тога, Стратегија контроле дувана у Србији за период 2007–2015. године, коју је усвојила Влада Републике Србије 2007. године заједно са акционим планом, предвиђа велики број мера контроле дувана.

1.5. Друга истраживања

Поред Глобалног истраживања употребе дувана међу младима (2003, 2008. и 2013) у Србији су спроведена и следећа истраживања: Национално истраживање здравља (2000, 2006. и 2013); ESPAD (2008. и 2011); Истраживање употребе дувана међу трудницама и породилјама у Србији (2008); Заступљеност пушења међу здравственим радницима (2009); Испитивање јавног мњења о примени Закона о заштити становништва од изложености дуванском диму (2010, 2011, 2012); Национално истраживање стилова живота становника Србије (2014).

2. МЕТОДОЛОГИЈА

2.1. Упитник

Упитник примењен у истраживању употребе дувана код младих садржао је 57 питања са више могућих одговора. Од тога, 43 питања су била обавезна из оквира Стандардног упитника са основним подацима о Глобалном истраживању употребе дувана; 12 питања изабрано је од 62 факултативна питања, а 2 су самоиницијативно додата. Дефинитивна верзија упитника преведена је са енглеског језика, и поново на енглески да би се проверила тачност превода (Додатак А).

2.2. Избор узорка

Истраживање употребе дувана код младих је засновано на узорку школа, коришћењем двостепеног кластер метода како би се добио репрезентативни узорак за Србију ученика VII и VIII разреда основне школе и I разреда средње школе. Избор школа урађен је на основу списка свих основних и средњих школа у којима су постојала одељења VII и VIII разреда основне школе и I разреда средње школе. У првом степену, изабране су школе са вероватноћом која је била пропорционална броју уписаних ученика. У другом степену урађено је узорковање применом систематски једнаке вероватноће (са случајним почетком) одељења из сваке школе изабране у првом степену.

Истраживање је обављено у 59 школа и 187 одељења. Укупно је учествовало 3994 ученика. Изабрани разреди су били VII и VIII разред основне школе и I разред средње школе.

2.3. Сакупљање података

Истраживање у школама обављено је од 8. маја до 7. јуна 2013. године и у сакупљању података учествовало је 40 посебно обучених анкетара.

Истраживање је тако осмишљено да заштити приватност ученика, било је анонимно, а учешће добровољно. Етички комитет Института за јавно здравље Србије одобрио је методологију самог истраживања.

Упитник су ученици сами попуњавали у својој учионици. Они су одговоре бележили директно на листићу за одговоре како би били скенирани на рачунару.

2.4. Анализа података

Примењена је пондерисана вредност за сваког ученика како би се прилагодили вероватноћи избора и неучешћу појединих ученика, а урађено је и пост-стратификационо прилагођавање популационој процени. Коришћен је софтверски пакет за статистичку анализу комплексних, сложених података истраживања – SUDAAN како би се израчунале тежинске процене преваленције и стандардна грешка (SE) процена (95% интервали поверења, *confidence intervals* [CI]); Сачињене су табеле са фреквенцијама, учесталостима одговора на питања која су сматрана кључним показатељима контроле дувана из истраживања употребе дувана код младих. Показатељи су у складу са Оквирном конвенцијом о контроли дувана СЗО и пакетом MPOWER Светске здравствене организације.

На табели 1 приказана је величина узорка и информације о стопи одговора. Попуњено је укупно 3994 упитника у 59 школа. Од тога 3072 ученика било је старости 13–15 година (мушког пола 1558, женског пола 1514). Стопа одговора за школе била је 98,3%, за разреде 99,5%, и за ученике 85,1%. Укупна стопа одговора била је 83,2%.

Табела 1. Величина узорка и стопа одговора (непондерисана) у Истраживању употребе дувана међу младима 13–15 година, Србија, 2013.

Школе	
Број изабраних школа	60
Број школа које су учествовале	59
Стопа одазива школа (%)	98,3%
Одељења	
Број изабраних одељења	188
Број одељења која су учествовала	187
Стопа одазива одељења (%)	99,5%
Ученици	
Број изабраних ученика	4694
Број ученика који су учествовали	3994
Стопа одазива ученика (%)	85,15%
Укупна стопа одазива (%)¹	83,2%

¹ Укупна стопа одговора = стопа одговора школа x стопа одговора одељења x стопа одговора ученика

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

3.1. Употреба дувана

У време истраживања укупно је пушило дуван 15,4% младих, у скоро истом проценту дечаца (15,7%) и девојчице (15,0%), како се види на табели 2. Цигарете пуши 13% младих, нешто више девојчице (13,3%) него дечаца (12,7%). Девојчице су чешће од дечака пушиле 20 или више дана у последњих месец дана (6,0% према 5,1%). Око 5% ученика наводи да пуше неки други дувански производ (лулу, цигаре, цигарилосе, наргиле), док 4% ученика изјављује да користи бездимни дуван (снаф и дуван за жвакање). Према томе, укупно 15,0% ученика користе дуван сада, 15,3% дечака и 14,6% девојчица.

Мање од половине ученика је пробало бар једну цигарету у животу (40,4%), нешто више дечака (43,0%) него девојчица (37,9%). Било који дувански производ бар једном је пробало 43,5% младих, више дечака (46,5%) од девојчица (40,4%). Међу ученицима који никада нису пушили, 6,2% мисли да би могли да уживају у пушењу цигарета, више дечака (7,6%) од девојчица (5,0%).

Табела 2. Детаљан пушачки статус међу ученицима 13–15 година старости према полу, Србија, 2013.

	Укупно	Дечаца	Девојчице
	Процент (95% CI)		
Сада пуше дуван ¹	15 (12,4–18,0)	15,3 (13,9–18,0)	14,6 (11,1–18,9)
Сада пуше цигарете ²	13,0 (10,5–16,1)	12,7 (10,3–15,5)	13,3 (9,8–17,8)
Често пуше цигарете ³	5,6 (4,1–7,6)	5,1 (3,7–7,0)	6,0 (4,0–9,0)
Сада пуше неки други дувански производ ⁴	4,0 (3,1–5,0)	4,8 (3,9–6,0)	3,0 (2,1–4,4)
Бар једном током живота пушили дуван	43,5 (39,7–47,3)	46,5 (42,5–50,5)	40,4 (35,8–45,1)
Бар једном током живота пушили цигарете	40,4 (36,6–44,4)	43,0 (39,2–46,8)	37,9 (33,1–43,0)
Бар једном пушили неки други дувански производ	12,0 (10,0–14,2)	15,1 (12,6–18,1)	8,8 (6,7–11,4)
Сада користе бездимни дуван ⁸	1,6 (1,2–2,1)	1,7 (1,1–2,7)	1,4 (0,9–2,2)
Бар једном током живота користили бездимни дуван ⁹	4,1 (2,8–6,0)	4,9 (3,4–6,9)	3,2 (1,9–5,5)
Сада користи дуван	16,0 (13,3–19,1)	16,4 (13,9–19,3)	15,4 (11,9–19,8)
Бар једном користили дуван	45,3 (41,6–49,0)	48,2 (44,7–51,8)	42,3 (37,6–47,0)
Никада нису користили дуван, али су подложни употреби дувана у будућности	17,5 (14,0–21,6)	15,0 (11,0–20,1)	19,7 (15,9–24,1)
Никада нису пушили, али мисле да би могли уживати у цигаретама	6,2 (4,4–8,6)	7,6 (4,7–11,8)	5,0 (3,6–7,0)

¹ Пушили дуван било када у претходних 30 дана. ² Пушили цигарете било када у току претходних 30 дана. ³ Пушили цигарете 20 или више дана у претходних 30 дана. ⁴ Пушили неки други дувански производ а не цигарете у току претходних 30 дана. ⁵ Бар једном пушили неки дувански производ макар један или два дима. ⁶ Бар једном пушили цигарете, бар један или два дима. ⁷ Бар једном пушили дуван, а не цигарете, бар један или два дима. ⁸ Користили бездимни дуван било када у претходних 30 дана. ⁹ Бар једном користили бездимни дуван. ¹⁰ Пушили дуван и/или користили бездимни дуван било када у претходних 30 дана. ¹¹ Бар једном пушили дуван и/или користили бездимни дуван. ¹² Подложни употреби дувана у будућности укључују оне који су одговорили „Да, сигурно”, „Да, вероватно”, или „Вероватно не” да ће користити дуван ако им најбоље пријатељице/пријатељи понуди или они који су одговорили „Да, сигурно”, „Да, вероватно”, или „Вероватно не” да ће почети да користе дуван у следећих 12 месеци. ¹³ Они који су одговорили „Слажем се” или „Веома се слажем” на тврдњу: „Мислим да би могао/могла да уживам у пушењу цигарета”.

Трећина садашњих пушача је изјавило да у просеку пуши 2 до 5 цигарета дневно (33,1%), девојчице нешто чешће (34,3%) од дечака (32,1%), како се види на табели 3. Више од половине пуши 2 до 10 цигарета на дан, више девојчица (54,5%) него дечака (49,6%). Ипак, знатно више дечака попуши више од кутије цигарета дневно у поређењу са девојчицама (10,5% према 2,8%).

Табела 3. Број попушених цигарета дневно међу ученицима старим 13–15 година који сада пуше према полу, Србија, 2013.

Број цигарета које се обично попуше ¹	Укупно	Дечази	Девојчице
	Процент (95% CI)		
Мање од 1 дневно	16,1 (12,0–21,3)	17,8 (12,9–24,0)	14,7 (9,0–22,9)
1 дневно	13,1 (9,6–17,7)	11,1 (7,0–17,3)	15,1 (10,5–21,3)
2 до 5 дневно	33,1 (27,1–39,7)	32,1 (25,4–39,6)	34,3 (26,5–42,9)
6 до 10 дневно	18,9 (15,6–22,6)	17,5 (12,5–24,1)	20,2 (15,5–25,9)
11 до 20 дневно	12,0 (9,1–15,6)	11,1 (6,9–17,2)	12,9 (9,6–17,1)
Више од 20 дневно	6,8 (4,2–10,8)	10,5 (6,4–16,6)	2,8 (0,9–8,5)

¹ Оних дана када садашњи пушачи цигарета пуше цигарете у претходних 30 дана.

Међу ученицима који су бар некада пробали цигарете скоро две трећине су имали 12 и више година када су пробали своју прву цигарету (табела 4). Више дечака него девојчица је своју прву цигарету запалило пре 12. године живота (48,3% према 31,7%). Изненађујуће је да је значајан проценат младих своју прву цигарету пробало са 7 година или раније – 17,8%, и то више дечака (20,8%) него девојчица (14,5%).

Табела 4. Године живота када је запаљена прва цигарета међу ученицима старим 13–15 година који су бар једном пушили цигарете, по полу, Србија, 2013.

Узраст када је запаљена прва цигарета ¹	Укупно	Дечази	Девојчице
	Процент (95% CI)		
7 година или млађи	17,8 (14,6–21,6)	20,8 (16,9–25,3)	14,5 (10,6–19,5)
8 или 9 година	9,5 (7,1–12,6)	11,1 (7,7–15,8)	7,7 (5,5–10,7)
10 или 11 година	13,1 (11,2–15,3)	16,4 (14,0–19,1)	9,5 (6,8–13,2)
12 или 13 година	30,4 (26,3–34,8)	27,6 (22,4–33,6)	33,5 (27,7–40,0)
14 или 15 година	29,1 (23,5–35,5)	24,1 (18,3–31,0)	34,7 (27,4–42,8)
Укупно	100	100	100

¹ Међу онима који су бар некада запалили цигарету.

Ученици који сада пуше изјављују да најчешће пуше на разним друштвеним догађањима (28%); дечази нешто чешће од девојчица (29,6% према 26,7%) (табела 5). Девојчице нешто чешће пуше у својој кући (22,5%) од дечака (20,3%), док дечази чешће пуше на јавним местима (19,3%) од девојчица (17,1%). У школи пуши укупно 15,6% ученика, 17,8% девојчица и 12,6% дечака.

Табела 5. Места на којима садашњи пушачи стари 13–15 година најчешће пуше, по полу, Србија, 2013.

Место ¹	Укупно	Дечази	Девојчице
	Процент (95% CI)		
Код куће	20,3 (15,3–26,4)	18,0 (11,4–27,2)	22,5 (16,5–30,1)
У школи	15,6 (10,2–23,1)	12,6 (6,3–23,8)	17,8 (11,5–26,7)
У кући пријатеља	6,8 (3,9–11,5)	5,7 (3,4–9,2)	7,8 (3,1–18,6)
На друштвеним окупљањима	28,0 (22,5–34,3)	29,6 (21,6–39,2)	26,7 (20,3–34,1)
На јавним местима	19,3 (13,0–27,6)	21,7 (12,7–34,5)	17,1 (10,1–27,4)

¹ Међу онима који сада пуше.

Више од половине ученика који сада пуше показује знаке зависности од пушења, на основу исказа да је прва ствар коју желе да ураде по буђењу да запале цигарету (табела 6). Нема разлике између дечака и девојчица.

Табела 6. Садашњи пушачи ученици 13–15 година старости који показују знаке зависности од пушења, по полу, Србија, 2013.

	Укупно	Дечаци	Девојчице
	<i>Процент (95% CI)</i>		
Знаци зависности од пушења ¹	57,0 (49,3–64,3)	57,8 (46,9–68,0)	56,0 (47,7–64,0)

¹ Они који су одговорили на следећи начин: понекада или увек, одмах по буђењу, прва ствар коју ураде је да попуше или желе да попуше цигарету или осећају снажну жељу да поново пуше након што су претходног дана пушили целог дана.

Резултати истраживања из 2013. године показују да су цигарете и даље најчешћи дувански производ који се у Србији користи. У просеку више од једног ученика од десет сада пуши цигарете. Девојчице и даље пуше више од дечака и тај тренд се наставља од 2003. године. Оне су у ризику да рано започну са пушењем. Још већа учесталост пушења међу одраслим женама се очекује и у будућности, иако је и сада висока – трећина одраслих жена пуши цигарете свакодневно или повремено. Овај пораст преваленције пушења праћен је значајним порастом смртности од рака плућа код жена и сада представља други по реду узрок смрти од малигних болести у жена. Други дувански производи користе се у значајно мањем проценту и нема пораста од 2003. године.

Ученици најчешће попуше две до пет цигарета дневно, међутим, забрињава чињеница да један од 10 дечака попуши више од једне паклице цигарета (20 цигарета). Још више забрињава чињеница да је трећина дечака и петина девојчица запалило прву цигарету пре навршених 10 година живота. Више од половине оних који сада пуше цигарете показује знаке зависности од никотина, те ће одвикавање од пушења захтевати много више напора и професионалну помоћ. Више од половине пушача наводи да најчешће пуши на различитим друштвеним догађањима и на јавним местима, петина у својој кући, а 15% и у школи. Све ово указује да је пушење у Србији још увек друштвено прихватљив начин понашања.

С друге стране, охрабрује податак да је број ученика који су уопште икада пробали цигарету опао за више од 10% почевши од 2003. године.

3.2. Одвикавање од пушења

Више од половине садашњих пушача покушало је да са пушењем престане у претходној години – 59,7%, више дечака – 61,2% него девојчица – 58,4% (табела 7). Скоро половина дечака који сада пуше волело би да престане – 49%, што је више него девојчица које би желеле да престану – 43,4%. Четири петине ученика уверено је да би могли да престану са пушењем када би желели, девојчице то мисле чешће (88,8%) него дечаци (82,5%).

Веома је узнемирујуће да је веома мали проценат младих добио неку помоћ или савет стручњака који би им помогао да са пушењем престану – 7,9%. То указује да проблем и учесталост пушења међу младима није препознато у породици, у школи, нити у здравственом систему. Веома је битно да се повећа свест и знање одраслих о томе да су они одговорни за младе и укаже здравственим радницима да и младима треба да буду понуђени савет и помоћ да престану са пушењем.

Табела 7. Показатељи одвикавања од пушења међу садашњим пушачима ученицима 13–15 година старости, по полу, Србија, 2013.

	Укупно	Дечаџи	Девојџице
	Процент (95% CI)		
Садашњи пушачи који...			
су покушали да престану у претходних 12 месеци	59,7 (51,5–67,4)	61,2 (49,9–71,3)	58,4 (47,7–68,4)
желе сада да престану	45,9 (38,9–53,1)	49,0 (39,4–58,6)	43,4 (34,7–52,4)
мисле да могли да престану са пушењем ако би желели	85,8 (80,7–89,8)	82,5 (74,5–88,4)	88,8 (80,5–93,8)
примили помоћ/савет од стручњака и у оквиру програма да би престали да пуше	7,6 (5,0–11,6)	7,4 (4,1–12,7)	7,9 (4,2–14,2)

3.3. Изложеност дуванском диму

Висок проценат ученика (63,4%) изложен је дуванском диму у својој кући, девојџице чешће од дечака (65,4% према 61,5%), како је приказано на табели 8. Сличан проценат младих изложен је дуванском диму у затвореним јавним местима (60,9%), као и на другим отвореним јавним местима (66%). Две трећине ученика навело је да су видели некога да пуши у школској згради или у дворишту школе.

Табела 8. Ученици стари 13–15 година изложени дуванском диму у претходних 30 дана по полу, Србија, 2013.

	Укупно	Дечаџи	Девојџице
	Процент (95% CI)		
	63,4 (60,9–65,9)	61,5 (58,7–64,3)	65,4 (61,8–68,7)
Изложени дуванском диму на затвореним јавним местима	60,9 (56,7–64,9)	53,6 (49,7–57,4)	68,1 (63,3–72,6)
Изложени дуванском диму не неком отвореном јавном месту	66,0 (62,8–69,1)	60,3 (56,9–63,6)	71,8 (68,0–75,4)
Видели су некога да пуши у школској згради или у школском дворишту	66,3 (59,7–72,3)	65,2 (58,6–71,3)	67,5 (60,2–73,9)

Изложеност дуванском диму и даље представља значајан ризик за младе. Према важећем Закону о заштити становништва од изложености дуванском диму (2010.) пушење је забрањено на свим јавним и радним местима, али нажалост угоститељски сектор је изузет. Млади проводе доста времена у кафићима или диско клубовима, а у великом броју тих објеката је пушење дозвољено. Иако се уочава смањење броја ученика који су изложени дуванском диму од 2003. године, тај проценат је и даље неприхватљиво висок. Девојџице су чешће изложене дуванском диму на затвореним јавним местима од дечака.

Сличан тренд се уочава и у изложености дуванском диму у домовима ученика: иако је проценат смањен у односу на 2003. годину, он је и даље је висок. Уочава се мала, али ипак значајна промена понашања у односу на изложеност дуванском диму и на јавним местима и у домовима ученика. Неопходно је иновирати садашњи закон и увести потпуну забрану пушења на свим затвореним јавним и радним местима, укључујући цели угоститељски сектор, без икаквих изузетака.

Садашњи Закон о заштити становништва од изложености дуванском диму забрањује пушење, не само унутар школе, већ и у њеном дворишту и на улазним вратима. Ипак, 6 од 10 ученика навело је да су видели некога да пуши у самој школи или у дворишту школе. Потребно је усмерити напоре на едукацију самих наставника, јер је из других истраживања познато да је заступљеност пушења међу њима прилично висока.

3.4. Приступачност и доступност

Ученици који пуше најчешће купују цигарете или у самопослузи и продавници или на киоску, где се продају новине и цигарете (табела 9). Ипак, четвртина добија цигарете од неког другог. Нема разлика између девојчица и дечака.

Табела 9. Начин добављања цигарета међу ученицима 13–15 година старости који пуше, по полу, Србија, 2013.

Извор ¹	Укупно	Процент (95% CI)	
		Дечаци	Девојчице
Купују у самопослузи или продавници	31,0 (23,9–39,1)	30,6 (21,9–41,0)	31,3 (22,8–41,3)
Купују у киоску	37,6 (30,6–45,1)	38,0 (27,7–49,5)	37,2 (28,1–47,3)
Добијају их од неког другог	26,2 (21,1–32,0)	23,3 (16,2–32,2)	28,8 (22,0–36,8)
Добијају их на други начин	5,2 (3,2–8,4)	8,1 (4,5–14,4)	2,6 (0,9–7,4)
Укупно	100	100	100

¹ Начини на који они који пуше цигарете долазе до цигарета у претходних 30 дана.

Закон о дувану (2005.) децидирано забрањује продају дуванских производа особама које су млађе од 18 година. Упркос томе, висок проценат младих није био спречен да их купи (табела 10).

Табела 10. Садашњи пушачи ученици 13–15 година старости који нису спречени да купе цигарете због својих година, по полу, Србија, 2013.

	Процент (95% CI)		
	Укупно	Дечаци	Девојчице
Млади који сада пуше цигарете и који нису били спречени да их купе због својих година ¹	81,2 (75,7–85,7)	75,3 (66,1–82,6)	87,3 (81,1–91,7)

¹ Међу онима који су покушали да купе цигарете у претходних 30 дана.

Углавном сви који пуше и купују цигарете купују их у паковањима од 20 цигарета (89,8%), како је приказано на табели 11. Иако је продаја појединачних цигарета забрањена Законом о дувану, 4,2% наводи да их купује на тај начин.

Табела 11. Облик у коме цигарете купују ученици 13–15 година старости који их купују, по полу, Србија, 2013.

Облик у коме се купују ¹	Процент (95% CI)		
	Укупно	Дечаци	Девојчице
Појединачне цигарете	4,2 (2,5–7,0)	2,9 (1,3–6,4)	5,5 (3,0–9,8)
Паклица	89,8 (86,1–92,6)	86,8 (81,0–91,1)	92,5 (87,4–95,7)
Бокс цигарета	3,4 (2,0–5,6)	6,2 (3,5–10,9)	0,6 (0,1–5,0)
Ручно савијене	0,4 (0,1–1,9)	0,9 (0,2–3,8)	0,0
Дуван за ручно савијање	2,2 (0,9–5,0)	3,1 (1,1–8,8)	1,3 (0,3–5,6)
Укупно	100	100	100

¹ На основу претходне куповине међу онима који су цигарете купили у претходних 30 дана.

Више од половине ученика (56,0%) правилно је проценило цену цигарета (табела 12). У 2013. години цена најпопуларнијих цигарета била је 170 динара. Четвртина ученика мисли да су цигарете јефтине и да коштају од 101 до 150 динара.

Табела 12. Процењена цена цигарета од стране ученика старих 13–15 година, по полу, Србија, 2013.

Цена паковања (20 цигарета)	Укупно	Девојчице
	Мање од 100 динара	3,5 (2,9–4,2)
101 до 150 динара	24,4 (22,0–27,0)	23,9 (20,7–27,4)
151 до 200 динара	56,0 (53,0–59,0)	58,8 (54,4–63,1)
201 до 250 динара	11,9 (10,0–14,2)	10,7 (8,4–13,6)
251 до 300 динара	2,3 (1,7–3,2)	2,6 (1,8–3,8)
Више од 300 динара	1,8 (1,4–2,3)	1,5 (1,1–2,0)
Укупно	100	100

Како је већ напоменуто, Закон о дувану забрањује продају цигарета малолетницима. Закон се у целини добро поштује, али не и забрана продаје малолетницима. Веома ретко се дешава да продавац од лица за које сумња да је малолетник тражи личну карту. Потребно је да се ова одредба закона на сваки начин боље поштује, да се ојача инспекцијска служба која контролише овај закон и да се казне продавци који се оглуше о забрану продаје дувана малолетницима.

3.5. Медији

3.5.1. Поруке против употребе дувана

Половина ученика приметила је поруке против употребе дувана у медијима – 54,3%, у истом проценту дечаки и девојчице (табела 13). Сличан проценат младих који посећују спортске или друге приредбе приметило је на тим местима поруке против употребе дувана (52,8%), нешто више дечака (54,7%) него девојчица (50,9%).

Само 62% ученика наводи да су у школи у претходној години учили о штетним ефектима употребе дувана.

Табела 13. Примећене поруке против употребе дувана међу ученицима 13–15 година старости, по полу, Србија, 2013.

	Укупно	Дечаки	Девојчице
	Процент (95% CI)		
Приметили поруке против употребе дувана у медијима ¹ у претходних 30 дана ²	54,3 (51,0–57,6)	54,5 (50,7–58,2)	54,1 (49,9–58,3)
Приметили поруке против употребе дувана на спортским и другим приредбама			
Међу свим ученицима у претходних 30 дана	30,4 (27,3–33,7)	32,4 (28,7–36,3)	28,5 (25,1–32,1)
Међу оним који посећују спортске и друге приредбе у претходних 30 дана	52,8 (48,1–57,5)	54,7 (49,5–59,9)	50,9 (45,4–56,4)
Учили у школи о опасностима по здравље због употребе дувана у претходних 12 ² дана	61,7 (57,0–66,2)	59,7 (54,5–64,6)	63,7 (58,0–69,1)

¹ На пример на телевизији, радију, интернету, билбордима, постерима, новинама, часописима, филмовима.

² Међу свим ученицима старости 13–15 година.

Скоро сви ученици приметили су текстуална здравствена упозорења на паклицима цигарета у претходних 30 дана (88,3%), више девојчица (91,1%) од дечака (85,5%) (табела 14). Међутим, само једна четвртина садашњих пушача (24,1%) и 27,3% садашњих пушача који су приметили здравствена упозорења на паклицима цигарета размишља да остави пушење због здравствених упозорења. Сличан проценат ученика (24,8%) мисли да не би започео са пушењем због тих здравствених упозорења.

Табела 14. Уочена здравствена упозорења на паклицима цигарета међу садашњим пушачима и међу онима који никада нису пушили, ученици 13–15 година, по полу, Србија, 2013.

	Укупно	Дечаки	Девојчице
	Процент (95% CI)		
Садашњи пушачи који су уочили здравствена упозорења на паклицима цигарета [†]	88,3 (82,5–92,4)	85,5 (77,8–90,8)	91,1 (82,8–95,6)
Размишљају о престанку пушења због здравствених упозорења на паклицима цигарета [†]			
Међу садашњим пушачима	24,1 (19,4–29,5)	22,4 (15,8–30,7)	25,9 (20,4–32,3)
Међу садашњим пушачима који су приметили здравствена упозорења	27,3 (22,4–32,8)	26,2 (19,1–34,8)	28,5 (22,7–35,1)
Ученици који никада нису пушили и који мисле да никада неће ни почети због здравствених упозорења на паклицима цигарета ^{†,1}	24,8 (21,8–28,0)	24,6 (21,4–28,2)	24,9 (20,6–29,8)

[†] У току претходних 30 дана.¹ Међу ученицима који никада нису пушили и који су уочили здравствена упозорења на паклицима цигарета у претходних 30 дана.

3.5.2. Рекламирање дуванских производа

Три четвртине ученика (76,7%) навело је да су видели на телевизији, видео снимцима или у филмовима да неко користи дуван, још више међу онима који су гледали телевизију у последњих месец дана – 89,5% (табела 15). Иако је Законом о оглашавању забрањено, 5,5% ученика је изјавило да су им представници дуванске индустрије нудили бесплатне дуванске производе. Значајан проценат ученика (40,4%), приметио је рекламирање и промоцију дуванских производа на месту продаје, слично дечаки и девојчице. Тај проценат је нешто виши међу ученицима који су били на месту продаје дуванских производа – 51,8%.

Табела 15. Уочавање рекламирања дуванских производа међу ученицима 13–15 година, по полу, Србија, 2013.

	Укупно	Дечаки	Девојчице
	Процент (95% CI)		
Уочили рекламирање или промоцију дувана на месту продаје			
Међу свим ученицима у претходних 30 дана	41,4 (38,8–44,0)	41,8 (39,0–44,6)	41,0 (37,3–44,8)
Међу онима који су били на месту продаје у претходних 30 дана	51,8 (48,8–54,7)	52,7 (49,0–56,3)	50,9 (47,0–54,9)
Уочили да неко пуши на телевизији, видео снимцима или у филмовима			
Међу свим ученицима у претходних 30 дана	76,7 (73,8–79,5)	75,4 (71,5–78,9)	78,2 (75,0–81,0)
Међу онима који су гледали телевизију, видео снимке или филмове у претходних 30 дана	89,5 (87,9–90,9)	90,1 (88,1–91,8)	89,0 (86,6–91,0)
Представници дуванске индустрије понудили им бар једном бесплатне дуванске производе	5,5 (3,9–7,8)	7,7 (5,5–10,6)	3,3 (2,0–5,5)

Неки одевни предмет или ствар на којима је лого дуванског производа има 12% ученика, нешто више дечака (14,5%) него девојчица (9,3%) (табела 16). Трећина ученика већ има или ће имати и користити неки предмет на коме је лого дуванског производа (33,3%), такође више дечака него девојчица (39,7% према 27,7%).

Табела 16. Поседовање предмета са логоом дуванског производа и пријемчивост за рекламирање дуванских производа међу ученицима 13–15 година, по полу, Србија, 2013.

	Укупно	Дечаџи	Девојџице
	Процент (95% CI)		
Ученици који:			
имају нешто са логом дуванског производа ¹	11,9 (10,0–14,1)	14,5 (12,4–16,9)	9,3 (7,2–11,9)
имају или ће можда имати у будућности нешто са логом дуванског производа ²	33,3 (30,8–35,9)	39,7 (36,3–43,2)	27,7 (24,2–31,4)

¹ На пример, мајицу, оловку, ранац.

² Они који би користили или носили нешто што има на себи име или слику дуванског производа или фабрике дувана.

Висок проценат ученика чуо је за електронску цигарету (81,3%), како се види на табели 17. Не уочава се разлика између дечака и девојџица. Скоро 60% свих ученика чуло је или видело рекламе или промоције електронске цигарете на телевизији, радију, интернету или у апотеци.

Табела 17. Процент ученика 13–15 година старости који су видели или чули за електронску цигарету или рекламу у медијима и на другим местима, по полу, Србија, 2013.

	Укупно	Дечаџи	Девојџице
	Процент (95% CI)		
Ученици који су:			
чули за електронску цигарету пре овог истраживања	81,3 (78,6–83,71)	80,6 (77,9–83,1)	81,9 (78,1–85,2)
видели или чули неку рекламу или промоцију електронске цигарете на телевизији, радију, интернету или у апотеци у претходних 30 дана	57,6 (54,3–60,8)	57,8 (53,9–61,6)	57,5 (53,3–61,6)

Закон о оглашавању (2005.) забрањује директно и индиректно рекламирање дуванских производа у свим медијима: телевизији, радију, билбордима, штампаним медијима, домаћем интернету итд. Истим законом забрањено је спонзорство дуванске индустрије и бесплатна подела дуванских производа. Забрана директног рекламирања се поштује и рекламе дуванских производа не могу се видети на медијима, али индиректно рекламирање је увелико присутно. Тако је половина ученика који одлазе у самопослуге или продавнице видело рекламе за дуванске производе, јер је то тренутно најзначајнији начин рекламирања дуванских производа у Србији. Скоро сви ученици који гледају телевизију приметили су некога ко пуши цигарете на екрану, и то је други значајан вид рекламирања дуванских производа. На срећу, мали проценат ученика изјавио је да им је представник дуванске индустрије (углавном врло младе девојке) понудио бесплатан дувански производ.

Иако су електронске цигарете од недавно на тржишту Србије, оне бележе невероватан раст и осам од десет ученика чуло је за њих пре овог истраживања. Висок проценат је и видео рекламирање и промоцију електронске цигарете на телевизији, билбордима, интернету или у апотекама. Производња, увоз, употреба и рекламирање електронске цигарете у Србији тренутно није прецизно законски регулисано и уочава се права експлозија њиховог слободног рекламирања. Оне се понекада рекламирају као средство за одвикавање од пушења, па се слободно продају и у апотекама. Међутим, најчешће се рекламирају као цигарете које се могу пушити и на местима на којима је пушење забрањено.

3.6. Знање и понашање

Само трећина ученика мисли да је тешко прекинути са пушењем једном када се са пушењем започело (табела 18). Девојџице нешто чешће него дечаџи мисле да је тешко престати са пушењем

(36% према 31%). Међутим, више од половине ученика (53,3%) сматра да је пушење пожељан начин понашања при дружењу са вршњацима и да се на прославама и забавама осећају слободније и пријатније.

Табела 18. Знање и понашање према престанку пушења и друштвено пушење међу ученицима 13–15 година, по полу, Србија, 2013.

	Укупно	Дечаци	Девојчице
	Процент (95% CI)		
Ученици који:			
чврсто верују да је тешко престати када се једном почне са пушењем дувана	33,3 (31,3–35,3)	31,0 (28,4–33,9)	35,6 (32,5–38,7)
мисле да пушење помаже људима да се осећају пријатније на прославама, забавама и друштвеним окупљањима	53,3 (50,6–56,0)	54,2 (50,5–57,8)	52,3 (48,7–56,0)

Две трећине ученика је свесно да је изложеност дуванском диму који потиче од других особа штетно за њихово здравље (табела 19). У високом проценту (81%) они подржавају забрану пушења у затвореним просторима. Нешто мање ученика подржава забрану пушења на отвореним јавним местима (62%).

Табела 19. Ставови у вези са изложености дуванском диму међу ученицима 13–15 година, по полу, Србија, 2013.

	Укупно	Дечаци	Девојчице
	Процент (95% CI)		
Ученици који:			
чврсто верују да је пушење других особа за њих штетно	65,2 (62,2–68,1)	65,1 (61,4–68,6)	65,4 (61,5–69,0)
подржавају забрану пушења у затвореним јавним местима	81,2 (79,0–83,2)	79,5 (77,0–81,8)	82,8 (80,0–85,3)
подржавају забрану пушења на отвореним јавним местима	61,8 (59,1–64,5)	63,0 (60,1–65,8)	60,6 (56,7–64,4)

Само трећина ученика мисли да је тешко престати са пушењем. То указује на чињеницу да они нису свесни у којој мери пушење цигарета доводи да зависности због никотина, који је присутан у свим дуванским производима и колико је то далеко од истине да је прекинути лако. Они такође мисле да пушење помаже да се осећају опуштеније и пријатније на друштвеним окупљањима, прославама и забавама, и то указује да је пушење у Србији још увек друштвено прихватљив начин понашања, посебно међу младима, који се понекада осећају непријатно на таквим окупљањима.

Само две трећине ученика поуздано зна да је изложеност дуванском диму који долази од других особа за њих и остале непущаче штетна. Од 2003. године није се повећало знање младих о штетностима од изложености дуванском диму, иако подаци међу одраслима добијени испитивањем јавног мњења показују да скоро сви знају које су опасности дуванског дима за здравље. У сличном проценту као и одрасли, млади подржавају забрану пушења у затвореним јавним местима, у просеку четири петине. Мањи број ученика подржава забрану пушења на отвореним јавним местима, као што су игралишта, тротоари и шеталишта, улази у зграде, паркови, базени итд.

4. ТРЕНДОВИ У ЗАСТУПЉЕНОСТИ ПУШЕЊА – ПОРЕЂЕЊЕ СА 2003. И 2008. ГОДИНОМ

Табела 20 приказује промене у употреби дувана, одвикавању од пушења, изложености дуванском диму, приступачности и доступности дуванских производа, медијима и знању и понашању ученика старости од 13 до 15 година у Србији.

Табела 20. Трендови употребе дувана међу младима 13–15 година – 2003, 2008. и 2013. године, по полу, Србија, 2013.

Преваленција	Србија 2003.				Србија 2008.				Србија 2013.			
	Укупно	Дечаци	Девојчице	Укупно	Дечаци	Девојчице	Укупно	Дечаци	Девојчице	Укупно	Дечаци	Девојчице
УПОТРЕБА ДУВАНА												
Пушење дувана												
Сада пуше дуван	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	15,0 (12,4–18,0)	15,3 (12,9–18,0)	14,6 (11,1–18,9)
Сада пуше цигарете	12,8 (10,8–15,2)	12,2 (10,1–14,6)	13,1 (10,5–16,2)	9,3 (6,9–12,5)	9,3 (6,3–13,4)	8,9 (6,6–11,9)	13,0 (10,5–16,1)	12,7 (10,3–15,5)	13,3 (9,8–17,8)			
Често пуше цигарете или други дувански производ	4,4 (3,3–6,0)	4,4 (3,5–5,7)	4,0 (2,5–6,6)	1,9 (1,1–3,2)	2,7 (1,5–4,7)	1,3 (0,7–2,3)	5,6 (4,1–7,6)	5,1 (3,7–7,0)	6,0 (4,0–9,0)			
Сада пуше неки други дуван	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	4,0 (3,1–5,0)	4,8 (3,9–6,0)	3,0 (2,1–4,4)
Бар једном пушили неки дуван	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	43,5 (39,7–47,3)	46,5 (42,5–50,5)	40,4 (35,8–45,1)
Бар једном пушили цигарете	51,8 (47,0–56,5)	53,2 (47,9–58,5)	50,3 (45,2–55,4)	42,7 (37,8–47,7)	41,4 (35,6–47,4)	43,3 (38,5–48,2)	40,4 (36,6–44,4)	43,0 (39,2–46,8)	37,9 (33,1–43,0)			
Бар једном пушили други дувански производ	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	12,0 (10,0–14,2)	15,1 (12,6–18,1)	8,8 (6,7–11,4)
Бездимни дуван												
Сада користе бездимни дуван [†]	0,6 (0,4–1,1)	0,7 (0,3–1,3)	0,6 (0,3–1,2)	1,2 (0,7–2,1)	1,6 (0,9–2,9)	0,7 (0,3–1,6)	1,6 (1,2–2,1)	1,7 (1,1–2,7)	1,4 (0,9–2,2)			
Бар једном користили бездимни дуван	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	4,1 (2,8–6,0)	4,9 (3,4–6,9)	3,2 (1,9–5,5)
Користе дуван												
Сада користе дуван	13,5 (11,4–15,8)	12,8 (10,8–15,2)	13,7 (11,1–16,9)	10,4 (8,0–13,4)	10,8 (7,7–15,0)	9,6 (7,6–12,2)	16,0 (13,3–19,1)	16,4 (13,9–19,3)	15,4 (11,9–19,8)			
Бар једном користили дуван	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	45,3 (41,6–49,0)	48,2 (44,7–51,8)	42,3 (37,6–47,0)
Склони пушењу												
Никада нису користили дуван али су склони да га у будућности користе	19,2 (16,7–21,9)	16,5 (13,1–20,6)	21,8 (18,4–25,7)	19,0 (16,8–21,4)	16,2 (12,8–20,3)	20,9 (18,1–24,0)	17,5 (14,0–21,6)	15,0 (11,0–20,1)	19,7 (15,9–24,1)			

Нису спречени да купе цигарете због својих година	94,4 (91,0–96,6)	93,2 (84,7–97,2)	95,7 (89,3–98,4)	78,7 (67,9–86,6)	67,7 (49,7–81,6)	89,1 (79,5–94,5)	81,2 (75,7–85,7)	75,3 (66,1–82,6)	87,3 (81,1–91,7)	
Купили цигарете на комад	НП	НП	НП	НП	НП	НП	4,2 (2,5–7,0)	2,9 (1,3–6,4)	5,5 (3,0–9,8)	
МЕДИЈИ										
Рекламирање дуванске индустрије										
Учили рекламе или промоцију дувана на месту продаје	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	51,8 (48,8–54,7)	52,7 (49,0–56,3)	50,9 (47,0–54,9)
Учили некога да пуши на телевизији, видео снимцима или филмовима	НП	НП	НП	97,3 (96,2–98,1)	96,3 (94,1–97,7)	98,4 (97,5–99,0)	89,5 (87,9–90,9)	90,1 (88,1–91,8)	89,0 (86,6–91,0)	
Бар једном представници дуванске индустрије понудили бесплатне дуванске производе	22,2 (20,3–24,2)	24,9 (21,6–28,5)	19,5 (17,4–21,9)	4,8 (3,8–6,1)	5,9 (4,4–7,8)	3,9 (2,9–5,2)	5,5 (3,9–7,8)	7,7 (5,5–10,6)	3,3 (2,0–5,5)	
Имају неки производ на коме је лого дуванског производа \$\$	29,1 (27,4–30,8)	30,3 (27,5–33,2)	27,9 (24,8–31,2)	16,1 (14,3–18,0)	18,4 (15,8–21,4)	13,8 (11,8–16,1)	11,9 (10,0–14,1)	14,5 (12,4–16,9)	9,3 (7,2–11,9)	
Поруке против употребе дувана										
Поруке против употребе дувана у медијима	94,8 (93,9–95,6)	94,8 (93,3–96,0)	94,8 (93,9–95,6)	92,1 (90,9–93,1)	92,0 (90,8–93,1)	92,1 (89,7–94,0)	54,3 (51,0–57,6)	54,5 (50,7–58,2)	54,1 (49,9–58,3)	
Поруке против дувана на спортским или друштвеним догађајима	69,5 (66,9–71,9)	70,2 (66,5–73,7)	68,6 (65,1–71,9)	76,6 (73,9–79,2)	77,4 (73,3–81,0)	76,1 (72,6–79,3)	52,8 (48,1–57,5)	54,7 (49,5–59,9)	50,9 (45,4–56,4)	
Размишљају да прекину са пушењем због здравствених упозорења	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	27,3 (22,4–32,8)	26,2 (19,1–34,8)	28,5 (22,7–35,1)
Учили у школи о штетним ефектима употребе дувана	64,1 (60,9–67,2)	63,6 (60,2–66,9)	64,7 (60,5–68,7)	58,0 (52,2–63,7)	55,1 (48,2–61,8)	60,9 (54,1–67,2)	61,7 (57,0–66,2)	59,7 (54,5–64,6)	63,7 (58,0–69,1)	

**ЗНАЊЕ И
ПОНАШАЊЕ**

Чврсто верују да је тешко престати када се једном почне с пушењем дувана	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	33,3 (31,3–35,3)	31,0 (28,4–33,9)	35,6 (32,5–38,7)
Мисле да пушење дувана помаже људима да се осећају пријатније на прославама, забавама и друштвеним окупљањима	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	53,3 (50,6–56,0)	54,2 (50,5–57,8)	52,3 (48,7–56,0)
Чврсто верују да је пушење дувана другог особа за њих штетно	51,2 (47,5–54,8)	53,1 (48,4–57,6)	49,3 (45,3–53,3)	65,0 (62,1–67,8)	64,3 (60,3–68,1)	66,1 (62,7–69,3)	65,2 (62,2–68,1)	65,1 (61,4–68,6)	65,4 (61,5–69,0)							
Подржавају забрану пушења у затвореним јавним местима†	79,0 (76,2–81,5)	80,1 (76,3–83,4)	78,1 (74,7–81,2)	86,5 (84,0–88,7)	85,1 (81,6–88,0)	88,0 (84,5–90,8)	81,2 (79,0–83,2)	79,5 (77,0–81,8)	82,8 (80,0–85,3)							
Подржавају забрану пушења на отвореним јавним местима	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	НП	61,8 (59,1–64,5)	63,0 (60,1–65,8)	60,6 (56,7–64,4)

НП – Није применљиво, питање није постављено

§ – Међу садашњим пушачима цигарета/2013. међу садашњим корисницима дувана

† – Затворена или отворена јавна места/2013. затворена јавна места

§§ – Марка цигарета/2013. марка дувана

¶ – Процент употребе дувана за жвакање, снафа у току 1 или више дана у претходних 30 дана/2013. Број особа које су користиле бездимни дуван у претходних 30 дана

И ово истраживање је показало да млади у Србији најчешће пуше цигарете, а да се други дувански производи користе у знатно мањој мери. Овај тренд постоји од 2003. године, када је урађено прво истраживање употребе дувана међу ученицима старости 13 до 15 година. Заступљеност пушења цигарета међу ученицима слична је као и 2003. године, а нешто виша него 2008. године, када је уочен пад преваленције. И даље девојчице пуше нешто више него дечаки. Ипак, уочава се да је мање младих који су пробали цигарете, посебно у поређењу са 2003. годином.

Иако су подаци из 2013. године поражавајући, јер показују да је четвртина ученика (27,3%) који су икада запалили цигарету то урадила пре навршене 10. године живота, ипак то је пад у односу на 2003. годину (33,5%) и посебно 2008. годину (36,8%).

Број ученика који су покушавали да са пушењем прекину сличан је у 2008. години (59,6%) као и у 2013. години (52,5%), тј. половина је покушавала да престане. У истраживању из 2003. године чак 80,5% оних који су тада пушили покушавали су да се одвикну од пушења. И проценат оних ученика који изјављују да би желели да престану је у благом опадању: 2003. године – 54,2%, 2008. године – 47,5% и 2013. – 45,7%;

И даље је значајно висок број младих изложен дуванском диму, њихов број се постепено смањује у последњој декади. Сада је скоро 2/3 ученика изложено дуванском диму у свом дому (63,4%). То је мање него 2008. године када је дуванском диму у кући било изложено 76,9% и посебно у односу на 2003. када су скоро сва деца у својој кући била изложена дуванском диму (97,7%). Слични резултати добијени су и за изложеност младих у затвореним јавним местима која се значајно смањује почевши од 90,6% 2003, преко 71,9% 2008. и 60,9% 2013. године. Иако се смањење изложености дуванском диму може приписати превентивним активностима, медијским кампањама, и пре свега, закону који забрањује пушење у затвореним јавним и радним местима, изложеност је и даље неприхватљиво велика.

Скоро 2/3 ученика у Србији који пуше купују цигарете у самопослугама, продавницама или киосцима (68,6%). То је нешто ниже него 2008. (76,4%) и слично као 2003. (69,4%). Закон о дувану забрањује продају дуванских производа млађима од 18 година и ступио је на снагу 2005. године. Ипак, већина младих није била спречена да купи цигарете упркос својим годинама (81,2%), слично као и 2008. године (78,8%). То је значајно мање него 2003. године, пре ступања на снагу Закона о дувану, када су скоро сви ученици без проблема куповали цигарете у продавницама (94,9%).

Само половина ученика видела је или чула поруке против употребе дувана у медијима у току претходног месеца (54,3%). Нажалост, то је упола мање него 2008. (92,1%) и 2003. (94,8%), када су кампање посвећене подизању свести становништва о великим здравственим ризицима због употребе дувана и изложености дуванском диму биле честе и интензивне. Превентивне активности, као и њихово стабилно финансирање значајно су смањени почевши од 2011. године, а нема ни довољно средстава за производњу и емитовање порука против употребе дувана на телевизији, радију, билбордима и другим електронским и штампаним медијима; контрола дувана није у жижи пажње нашег становништва и то се одражава на перцепцију медијских порука код младих. Процент ученика који подржава забрану пушења у затвореним јавним просторима није се битно променио: 2003. – 79,0%; 2008. – 86,5%, а 2013. – 81,2%.

Захваљујући Закону о оглашавању (2005.) значајно мање младих наводи да су им нуђени бесплатни дувански производи у 2013. (5,5%) и 2008. години (4,8%) него у 2003. години, пре ступања на снагу овог закона. Тада је око петине ученика (22,2%) навело да су добијали бесплатне дуванске производе. Такође, знатно мање младих наводи да имају неки производ са знаком марке дувана или фабрике дувана (11,9%), него 2008. (16,1%) и 2003. (29,1%). Ученици и даље у високом проценту виђају некога да пуши на телевизији или у филмовима, као и 2008. године (89,5% према 97,3%).

5. УСКЛАЂЕНОСТ СА ОКВИРНОМ КОНВЕНЦИЈОМ О КОНТРОЛИ ДУВАНА И ПАКЕТОМ МЕРА MPOWER СВЕТСКЕ ЗДРАВСТВЕНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Резултати истраживања употребе дувана корисни су за процену напретка у складу са Оквирном конвенцијом о контроли дувана СЗО и са пакетом мера СЗО, њиховим усвајањем и применом.

Учешће Србије у Глобалном истраживању употребе дувана у складу је са првим елементом мера MPOWER (мониторинг употребе дувана и превентивне политике) код младих. Истовремено, упитником се добија широк обим различитих области који се налазе међу осталим мерама MPOWER. Добијени подаци омогућавају да се процени напредак Србије према пуној примени свих елемената MPOWER код младих. Подаци добијени из истраживања употребе дувана код младих такође се односе и на неколико одредби из Оквирне конвенције о контроли дувана у вези са улогом запослених у школама и на свеобухватну политику контроле дувана у школама. Резултати који се односе на друге мере MPOWER су следећи:

- **ЗАШТИТА ЉУДИ ОД ДУВАНСКОГ ДИМА (PROTECT PEOPLE FROM TOBACCO SMOKE)** – Постоји напредак од 2003. године када је урађено прво истраживање; међутим, број ученика од 13 до 15 година старости који су изложени дуванском диму и даље је неприхватљиво висок. Данас је 2/3 ученика изложено дуванском диму у кући, а 60,9% у затвореним јавним просторима. Упркос томе да се понашање према пушењу у присуству других људи мења, то је још увек спор процес. Постоји потреба ревизије Закона о заштити становништва од изложености дуванском диму којим би се у потпуности забранило пушење у целом угоститељском сектору. Више од 80% ученика подржава потпуну забрану пушења у свим затвореним јавним местима, слично као и одрасло становништво Србије.
- **ПРУЖАЊЕ ПОМОЋИ ПРИ ОДВИКАВАЊУ ОД ПУШЕЊА (OFFER HELP TO QUIT TOBACCO USE)** – Међу ученицима који пуше само је мали број добио неку професионалну помоћ или савет како да престане са пушењем (7,9%), упркос томе што је скоро половина изјавила да је заинтересована да са пушењем престане (45,7%), док је скоро 2/3 и покушало да се одвикне од пушења у претходних 12 месеци. Дечасти који пуше нешто чешће изјављују да би волели да престану са пушењем од девојчица (49% према 43%), и чешће су покушавали са престанком пушења у претходној години од девојчица (61,4% према 58,0%). Педијатри који су одговорни за здравље деце морали би бити у већој мери свесни колика је заступљеност пушења међу младима и морали би бити додатно едуковани да им помогну код одвикавања од пушења на за њихов узраст адекватан начин, како би се постигли бољи резултати. Увођење и успостављање програма за одвикавање преко рачунара и интернета или апликација на мобилним телефонима било би приступачно младима. Та мера не захтева велика финансијска средства и млади би их добро прихватили.
- **УПОЗОРАВАЊЕ НА ОПАСНОСТИ ОД ДУВАНА (WARN ABOUT THE DANGERS OF TOBACCO)** – У претходној години 61,7% ученика наводи да су у школи учили о опасностима од употребе дувана, скоро исто као 2008. и 2003. године. Напредак се не уочава. Чврсто се залажемо за више часова на којима би се обрађивали здравствени ризици настали због пушења и промоција здравих стилова живота и са тим је потребно започети рано у животу. Постоји потреба за много више медијских кампања које упозоравају становништво о опасностима на здравље због пушења, о чему говори и чињеница да 20% ученика пуши код своје куће.
- **ПРИМЕНА ЗАБРАНЕ РЕКЛАМИРАЊА И ПРОМОЦИЈЕ ДУВАНСКИХ ПРОИЗВОДА И СПОНЗОРСТВА ДУВАНСКЕ ИНДУСТРИЈЕ (ENFORCE BANS OF ON TOBACCO ADVERTISING AND PROMOTION)** – Подаци истраживања показују да је половина свих ученика (54,3%) приметила поруку против пушења у медијима у претходних 30 дана и на спортским и другим догађањима којима су присуствовали (52,8%). То је значајно мање него у претходним годинама када су скоро сви ученици изјављивали да су такве поруке видели. Како је већ речено, разлог је недостатак одговарајућег финансирања анти-пушачких превентивних активности. Висок проценат младих приметио је текстуална здравствена упозорења на паковањима цигарета (87,6%). У претходних месец дана, 51,8% ученика који су били у самопослугама и продавницама видело

је рекламе за цигарете које се тамо налазе. Од када важи Закон о оглашавању, место продаје је постало најзначајнији вид промоције дуванских производа. Поред тога, значајан постотак ученика видео је некога да пуши на телевизији, видео снимцима или филмовима. Ипак мали проценат младих (5,5%) наводи да су им представници дуванске индустрије прилазили и нудили бесплатне дуванске производе, иако је то сада њихов значајан начин рекламирања. Електронске цигарете представљају нов и све већи проблем који је потребно што пре решити и законски регулисати, јер њихов промет, коришћење и промоција директно поткопавају све напоре јавног здравља да пушење постане друштвено неприхватљив начин понашања.

- **ПОВЕЋАЊЕ ПОРЕЗА НА ДУВАН (RAISE TAXES ON TOBACCO PRODUCTS)** – У претходне две године у Србији су порези и акцизе на цигарете значајно повећани, тако да укупно пореско оптерећење, акцизе и ПДВ учествују са 75,47% у просечној пондерисаној малопродајној цени цигарета. Просечна цена најпродаваније марке цигарета у 2013. години износила је 170 динара, а следећа 200 динара. Више од половине ученика мисли да се просечна цена цигарета креће од 151 до 200 динара. Веома негативна појава је да већина ученика може у продавници да купи цигарете слободно и да нису спречени да то ураде иако су малолетници.

Глобално истраживање употребе дувана даје одличну методологију за мониторинг и праћење примене програма контроле дувана у школама у складу са захтевима Оквирне конвенције о контроли дувана. Резултате истраживања потребно је дистрибуирати на многе адресе и у великој мери користити да усвајање и примену законских мера превенције и снижавања конзумирања дувана, зависности од никотина и изложености дуванском диму.

6. ЗНАЧАЈ ЗА СРБИЈУ

Како би сумирали налазе који су специфични за Србију наводимо следеће:

- Цигарете су и даље најчешћи дувански производ који се користи. Подаци указују да се цигаретама експериментише у веома раном узрасту, тј. 27,3% ученика који пуше запалило је своју прву цигарету пре напуњених 10 година живота. Због тога је потребно да едукација о штетним ефектима употребе дувана и мерама контроле дувана започне у веома раном узрасту. Међутим, у садашњем образовном систему едукација о превенцији употребе дувана није довољно заступљена и мора се свакако унапредити. Петина деце која пуше раде то код своје куће, а 15,6% и у школи.
- У значајној мери ученици су склони томе да у наредној години почну да пуше, и то више девојчице од дечака (15% према 19,7%), што треба сматрати алармом о наставку епидемије дувана у будућности. Закон о заштити становништва од изложености дуванском диму забрањује пушење у школској згради и школском дворишту и Закон о дувану продају дувана малолетницима, али за оба закона потребна је боља имплементација. Ово је посебно потребно за забрану продаје дувана малолетницима, јер више од 80% садашњих пушача слободно купује цигарете и нису спречени да због својих година то ураде.
- Скоро половина ученика изјављује да желе да сада прекину са пушењем (45,7%), али наставници нису довољно обучени да спрече употребу дувана код младих, а капацитети службе за одвикавање од пушења су веома ограничени, посебно у погледу њихове прилагођености младима.
- Већина младих наводи да су изложени дуванском диму у својим домовима и на затвореним и отвореним јавним местима. Како је добро познато да не постоји сигуран ниво изложености дуванском диму, потребно је да се законске одредбе које спречавају ту изложеност боље поштују и да се закони иновирају у смислу потпуне забране пушења на свим затвореним радним и јавним местима, укључујући и цели угоститељски сектор.
- Иако постоје подаци о преваленцији пушења у Србији, још увек недостају подаци о здравственим последицама употребе дувана, изложености дуванском диму и степену зависности од никотина, како би се обезбедили валидни докази за политичаре и доносиоце одлука када се разматра потреба за наменом финансијских средстава за мере контроле дувана.
- Ученици у Србији и даље су изложени рекламама на месту продаје дувана и виђају особе како пуше на телевизији, видео снимцима или на филму. Постоје докази да смањење овог начина рекламирања смањује почетак пушења код младих особа.

7. ПРЕПОРУКЕ

На основу најновијих података истраживања употребе дувана код младих Србија би требало да најхитније примени и прошири мере контроле дувана. То би сачувало многе животе, смањило оболевање и смањило финансијско оптерећење због болести које настају употребом дувана и смањене продуктивности рада. Потребно је спровести следеће:

- Боље поштовање Закона о заштити становништва од изложености дуванском диму којим је забрањено пушење на свим затвореним јавним местима, укључујући школско двориште. Закон је потребно иновирати тако што ће се додати одредбе о потпуној забрани пушења у целом угоститељском сектору, у кафићима и ресторанима у којима су млади изложени високим концентрацијама дуванског дима. Докази да је то потребно могу се наћи и у овом истраживању које показује да је значајан број ученика изложен дуванском диму на јавним местима, као и да висок проценат подржава потпуну забрану пушења на свим јавним местима.
- Неопходна је боља едукација и обука педијатара и преоријентација здравствене службе на превенцију. Половина ученика који пуше изразило је жељу да престане, а многи су и покушали. Уз адекватну стручну помоћ и разне програме они би могли да заувек престану са пушењем и да остану непушачи током целог свог живота. Невладине организације би могле да имају веома значајну улогу у одвикавању од пушења младих особа. Успостављање интернет програма и апликација за мобилне телефоне са програмима за одвикавање од пушења било би привлачно за младе особе и могло би дати значајне резултате.
- Потребно је у што краћем року обезбедити бољу примену и иновирање Закона о оглашавању којим би се забранило и индиректно рекламирање дуванских производа, промоција прекограничним интернетом и производња других производа у облику дувана. Половина студената видела је рекламе за цигарете на месту продаје, а још више њих је видело да неко пуши на телевизији, на видео снимцима или у филмовима.
- Потребно је најхитније законски регулисати увоз, продају и рекламирање електронске цигарете, бар у складу са новом Директивом о дувану Европске уније. Електронску цигарету требало би регулисати као и друге дуванске производе.
- Потребно је обезбедити средства како би се Глобално истраживање употребе дувана спроводило бар сваке четврте или пете године. То је неопходно урадити како би се пратиле промене у употреби дувана и кључни показатељи код младих и проценила примена Оквирне конвенције о контроли дувана и MPOWER мера.
- Потребно је спровести свеобухватну стратегију промоције здравља и учинити доступним делотворне програме одвикавања од пушења како би се смањила учесталост употребе дувана и помогло запосленима у школама и становништву да се одвикну од пушења.
- Школске управе би требало да се постарају да се постојећи Закон о заштити становништва од изложености дуванском диму боље поштује унутар школа, као и у школским двориштима.

СПИСАК ТАБЕЛА

Табела 1. Величина узорка и стопа одазива (непондерисана) у истраживању употребе дувана међу младима 13–15 година, Србија, 2013.

Табела 2. Детаљан пушачки статус међу ученицима 13–15 година старости према полу, Србија, 2013.

Табела 3. Број попушених цигарета дневно међу ученицима старим 13–15 година који сада пуше према полу, Србија, 2013.

Табела 4. Године живота када је запаљена прва цигарета међу ученицима старим 13–15 година који су бар једном пушили цигарете, по полу, Србија, 2013.

Табела 5. Места на којима садашњи пушачи стари 13–15 година најчешће пуше, по полу, Србија, 2013.

Табела 6. Садашњи пушачи ученици 13–15 година старости који показују знаке зависности од пушења, по полу, Србија, 2013.

Табела 7. Показатељи одвикавања од пушења међу садашњим пушачима ученицима 13–15 година старости, по полу, Србија, 2013.

Табела 8. Ученици стари 13–15 година изложени дуванском диму у претходних 30 дана по полу, Србија, 2013.

Табела 9. Начин добављања цигарета међу ученицима 13–15 година старости који пуше, по полу, Србија, 2013.

Табела 10. Садашњи пушачи ученици 13–15 година старости који нису спречени да купе цигарете због својих година, по полу, Србија, 2013.

Табела 11. Облик у коме цигарете купују ученици 13–15 година старости који их купују, по полу, Србија, 2013.

Табела 12. Процењена цена цигарета од стране ученика старих 13–15 година, по полу, Србија, 2013.

Табела 13. Примећене поруке против употребе дувана међу ученицима 13–15 година старости, по полу, Србија, 2013.

Табела 14. Уочена здравствена упозорења на паклицама цигарета међу садашњим пушачима и међу онима који никада нису пушили, ученици 13–15 година, по полу, Србија, 2013.

Табела 15. Уочавање рекламирања дуванских производа међу ученицима 13–15 година, по полу, Србија, 2013.

Табела 16. Поседовање предмета са логоом дуванског производа и пријемчивост за рекламирање дуванских производа међу ученицима 13–15 година, по полу, Србија, 2013.

Табела 17. Процент ученика 13–15 година старости који су видели или чули за електронску цигарету или рекламу у медијима и на другим местима, по полу, Србија, 2013.

Табела 18. Знање и понашање према престанку пушења и друштвено пушење међу ученицима 13–15 година, по полу, Србија, 2013.

Табела 19. Ставови у вези са изложености дуванском диму међу ученицима 13–15 година, по полу, Србија, 2013.

Табела 20. Трендови употребе дувана међу младима 13–15 година – 2003, 2008. и 2013. године, по полу, Србија, 2013.

РЕФЕРЕНЦЕ

1. Институт за јавно здравље Србије. Инциденца и морталитет од рака у Централној Србији. Институт за јавно здравље Србије, Београд 2014. <http://www.batut.org.rs/download/publikacije/rakUCentralnojSrbiji2011ver2.pdf>
2. Глобално истраживање о пушењу међу запосленима у школама 2008. година. Београд. Удружење за јавно здравље Србије 2009 (непубликовани резултати)
3. Институт за јавно здравље Србије. Истраживање о ефектима примене Закона о заштити становништва од изложености дуванском диму – пети талас 2012. година. Институт за јавно здравље Србије, непубликовани резултати
4. Институт за јавно здравље Србије. Резултати истраживања здравља становништва Србије 2013. година. Институт за јавно здравље Србије, 2014.
5. Институт за јавно здравље Србије. Национално истраживање о стиливима живота становништва Србије 2014 година. Институт за јавно здравље Србије, 2014.
6. Preventing tobacco use among youth and young adults: a report of the Surgeon General. Atlanta, GA: US Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, 2012 (<http://www.surgeongeneral.gov/library/reports/preventing-youth-tobacco-use/index.html>).
7. WHO report on the global tobacco epidemic, 2011: Warning about the dangers of tobacco. Geneva, World Health Organization, 2011 (http://www.who.int/tobacco/global_report/2011/en/index.html).

ДОДАТАК А: УПИТНИК

**МИНИСТАРСТВО ЗДРАВЉА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
СВЕТСКА ЗДРАВСТВЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА
ИНСТИТУТ ЗА ЈАВНО ЗДРАВЉЕ СРБИЈЕ „ДР МИЛАН ЈОВАНОВИЋ БАТУТ“
КАНЦЕЛАРИЈА ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ПУШЕЊА**

ГЛОБАЛНО ИСТРАЖИВАЊЕ УПОТРЕБЕ ДУВАНА КОД МЛАДИХ У СРБИЈИ 2013. године

GLOBAL YOUTH TOBACCO SURVEY (GYTS)

УПИТНИК

2013. година

УПУТСТВО ЗА РАД

- Најлепше те молимо да пажљиво прочиташ свако питање пре него што одговориш.
- Изабери онај одговор који најбоље описује оно што мислиш и осећаш да је тачно.
- Изабери само један одговор на свако питање.
- На листу за одговоре, изабери кружић који одговара твом одговору и сасвим га зацрни оловком коју си добио/ла.
- Исправно попуни кружић:
☺ ??? на овај начин: ●
- Ако желиш да промениш одговор, не брини, само гумицом обриши погрешан одговор, тако да не остане траг.

Пример:

24. Да ли верујеш да риба живи у води? 24. ● (B) (C) (D) ○ ○ ○ ○
- Да, сигурно
 - Вероватно да
 - Вероватно не
 - Никако

УВОД

Хвала ти на учешћу у овом истраживању. Пре него што почнеш, молимо те да пажљиво прочиташ следеће информације које ће ти помоћи да лакше одговориш на питања.

- Нека од питања која су постављена говоре о пушењу цигарета.
- Друга питања су о пушењу дувана уопште и односе се на цигарете и друге врсте дуванских производа који се пуше.
- Нека питања односе се на употребу бездимног дувана, а то је дуван који се не пуши, већ се ушмркава преко носа, држи у устима или жваће.
- И на крају, нека питања се односе на употребу дувана или било ког дуванског производа – то укључује пушење цигарета, пушење других дуванских производа и употребу бездимног дувана.
- Ово је табела која боље објашњава различите врсте дуванских производа:

Сви дувански производи

Пушење дувана укључује:

Цигарете:

- фабрички произведене цигарете
- ручно савијене цигарете

Друге врсте дувана за пушење:

- луле
- цигаре, мини цигаре/цигарилоси
- Наргиле/водена лула/шиша

Бездимни дуван укључује:

- сисање дувана – снус, снаф
- жвакање дувана

ПРВИХ НЕКОЛИКО ПИТАЊА ОДНОСИ СЕ НА ОСНОВНЕ ПОДАТКЕ О ТЕБИ

1. Колико имаш година?

- a. 11 година или мање
- b. 12 година
- c. 13 година
- d. 14 година
- e. 15 година
- f. 16 година
- g. 17 година или више

2. Ког си пола?

- a. Мушког
- b. Женског

3. У који разред идеш?

- a. Седми
- b. Осми
- c. Први разред средње школе (гимназије)

4. У току уобичајене седмице колико пара можеш да потрошиш на себе, онако како ти желиш?

- a. Обично немам пара које могу да потрошим на себе
- b. мање од 500 динара
- c. 501–1000 динара
- d. 1001–1500 динара
- e. 1501–2000 динара
- f. више од 2000 динара

5. Да ли твоји родитељи раде?

- a. Само отац (очух или мајчин партнер)
- b. Само мајка (маћеха или очева партнерка)
- c. Оба родитеља раде
- d. Ниједно
- e. Не знам

СЛЕДЕЋА ПИТАЊА ОДНОСЕ СЕ НА ТВОЈЕ КОРИШЋЕЊЕ ДУВАНА

6. Да ли си икада покушао/ла или пробао/ла да пушиш цигарете, макар да попушиш један или два дима?

- a. Да
- b. Не

7. Колико си имао/ла година када си први пут пробао/ла цигарету?

- a. Никада нисам пробао/ла да пушим цигарете
- b. 7 година или млађи/а
- c. 8 или 9 година
- d. 10 или 11 година
- e. 12 или 13 година
- f. 14 или 15 година
- g. 16 година или старији/а

8. У претходних 30 дана (један месец), колико дана си пушио/ла цигарете?

- a. 0 дана
- b. 1 или 2 дана
- c. 3 до 5 дана
- d. 6 до 9 дана
- e. 10 до 19 дана

- f. 20 до 29 дана
- g. Свих 30 дана

9. Молим те размисли о данима када си пушио/ла цигарете, колико си обично попушио/ла цигарета дневно у претходних 30 дана (један месец) целог?

- a. Нисам пушио/ла цигарете у претходних 30 дана (један месец)
- b. Мање од једне цигарете дневно
- c. 1 цигарету дневно
- d. 2 до 5 цигарета дневно
- e. 6 до 10 цигарета дневно
- f. 11 до 20 цигарета дневно
- g. Више од 20 цигарета дневно

10. Где обично пушиш? (ОДАБЕРИ САМО ЈЕДАН ОДГОВОР)

- a. Не пушим
- b. У својој кући
- c. У школи
- d. У кући својих пријатеља
- e. На друштвеним окупљањима и догађајима
- f. На јавним местима, на пример у парку, на улици, у тржном центру
- g. Другде

11. Да ли си икада пробао/ла било који други дувански производ за пушење сем цигарета (на пример цигаре, цигарилосе, лулу, наргиле тј. водену лулу)?

- a. Да
- b. Не

12. У претходних 30 дана (један месец), да ли си користио/ла било који дувански производ за пушење сем цигарета (на пример цигаре, цигарилосе, лулу, наргиле тј. водену лулу)?

- a. Да
- b. Не

13. Да ли је прва ствар коју урадиш или пожелиш да урадиш по буђењу да запалиш дуван?

- a. Не пушим дуван
- b. Не, никада прва ствар коју ујутру урадим није да запалим дуван нити пожелим да запалим дуван
- c. Да, понекада ујутру прво запалим или пожелим да запалим дуван
- d. Да, увек ујутру прво запалим или пожелим да запалим дуван

14. Колико брзо након попушене цигарете почињеш да осећаш снажну жељу, коју не можеш да игноришеш, да поново запалиш дуван?

- a. Не пушим дуван
- b. Никада не осећам снажну жељу да поново запалим дуван
- c. У току 60 минута
- d. У току 1–2 сата
- e. У току 2–4 сата
- f. Више од 4 сата али мање од једног дана
- g. 1–3 дана
- h. 4 и више дана

15. Да ли си икада пробао/ла или експериментисао/ла са било којим бездимним дуванским производом (као што су дуван за жвакање, сисање, ушмркавање и слично)?

- a. Да
- b. Не

16. У претходних 30 дана (један месец), да ли си користио/ла неки бездимни дувански производ (као што су дуван за жвакање, сисање, ушмркавање и слично)?

- a. Да
- b. Не

СЛЕДЕЋА ПИТАЊА ОДНОСЕ СЕ НА ТВОЈА ОСЕЋАЊА ПРЕМА ПРЕСТАНКУ ПУШЕЊА

- 17. Да ли сада желиш да престанеш да пушиш?**
- Никада нисам пушио/ла
 - Сада не пушим
 - Да
 - Не
- 18. У претходних 12 месеци да ли си икада покушао/ла да престанеш да пушиш?**
- Никада нисам пушио/ла
 - Нисам пушио/ла у претходних 12 месеци
 - Да
 - Не
- 19. Да ли мислиш да ћеш моћи да престанеш да пушиш ако то желиш?**
- Никада нисам пушио/ла
 - Сада не пушим
 - Да
 - Не
- 20. Који је био главни разлог да престанеш да пушиш? (ОДАБЕРИ САМО ЈЕДАН ОДГОВОР)**
- Никада нисам пушио/ла цигарете
 - Нисам престао/ла да пушим
 - Да побољшам своје здравље
 - Да уштедим новац
 - Зато што се то не свиђа мојој породици
 - Зато што се то не свиђа мојим пријатељима
 - Друго
- 21. Да ли си икада добио/ла помоћ или савет који би ти помогли да престанеш да пушиш?**
- Никада нисам пушио/ла
 - Јесам, од лекара и преко програма за одвикавање од пушења
 - Јесам, од пријатеља
 - Јесам, од чланова моје породице
 - Јесам, од здравствених радника, програма за одвикавање, пријатеља и чланова породице
 - Не, никада нисам добио/ла помоћ или савет

СЛЕДЕЋА ПИТАЊА ОДНОСЕ СЕ НА ТВОЈУ ИЗЛОЖЕНОСТИ ДУВАНСКОМ ДИМУ КОЈИ ПОТИЧЕ ОД ДРУГИХ ОСОБА КОЈЕ ПУШЕ

- 22. У претходних 7 дана, колико дана је неко пушио у твом присуству у твојој кући?**
- 0 дана
 - 1 или 2 дана
 - 3 до 4 дана
 - 5 до 6 дана
 - 7 дана
- 23. Како често виђаш оца (очуха или мајчиног партнера) да пуши у вашој кући?**
- Немам га/не виђам такву особу
 - Скоро сваког дана
 - Понекада
 - Никада
- 24. Како често виђаш своју мајку (маћеху или очеву партнерку) да пуши у вашој кући?**
- Немам је/не виђам такву особу
 - Скоро сваког дана
 - Понекада
 - Никада

- 25. Како често виђаш свог брата или сестру да пуше у вашој кући?**
- Немам их/не виђам такву особу
 - Скоро сваког дана
 - Понекада
 - Никада
- 26. У претходних 7 дана, колико дана је неко пушио у твом присуству на затвореним јавним местима изван твоје куће (на пример, у школи, у радњама, у кафићима, у ресторанима, у тржним центрима и слично)?**
- 0 дана
 - 1 или 2 дана
 - 3 до 4 дана
 - 5 до 6 дана
 - 7 дана
- 27. У претходних 7 дана, колико дана је неко пушио у твом присуству на отвореним јавним местима (на пример, на игралишту, тротоару, улазу у зграду, парку, базену и слично)?**
- 0 дана
 - 1 или 2 дана
 - 3 до 4 дана
 - 5 до 6 дана
 - 7 дана
- 28. У протеклих 30 дана (месец дана) да ли си видео/ла неког да пуши у твојој школској згради или у школском дворишту?**
- Да
 - Не
- 29. Да ли мислиш да је дувански дим који потиче од других особа штетан за твоје здравље?**
- Никако није
 - Вероватно није
 - Вероватно јесте
 - Сигурно јесте
- 30. Да ли подржаваш забрану пушења на затвореним јавним местима (на пример, у школи, у радњама, у кафићима, у ресторанима, у тржним центрима и слично)?**
- Да
 - Не
- 31. Да ли подржаваш забрану пушења на отвореним јавним местима (на пример, на игралишту, тротоару, улазу у зграду, парку, базену и слично)**
- Да
 - Не

СЛЕДЕЋА ПИТАЊА СЕ ОДНОСЕ НА НАЧИН НА КОЈИ ДОЛАЗИШ ДО ЦИГАРЕТА

- 32. Како си долазио/ла до цигарета када си последњи пут попушио/ла цигарете у претходних 30 дана (један месец)? (ОДАБЕРИ САМО ЈЕДАН ОДГОВОР)**
- Нисам пушио/ла никакве цигарете у претходних 30 дана (један месец)
 - Купио/ла сам их у продавници или самопослузи
 - Купио/ла сам их на киоску
 - Добио/ла сам их од других
 - Добио/ла сам на други начин
- 33. Да ли је продавац одбио да ти прода цигарете због твојих година у току претходних 30 дана (један месец)?**
- Нисам ни покушавао/ла да купим цигарете у претходних 30 дана (један месец)
 - Да, одбили су да ми продају цигарете због мојих година
 - Не, године нису биле препрека да купим цигарете

34. У коме облику су биле цигарете када си последњи пут купио/ла цигарете у току претходних 30 дана (месец дана)?

- a. Нисам купио/ла цигарете у току претходних 30 дана (месец дана)
- b. Купио/ла сам паклицу цигарета
- c. Купио/ла сам појединачне цигарете
- d. Купио/ла сам цели бокс цигарета
- e. Купио/ла сам ручно савијене цигарете
- f. Купио/ла сам дуван и сам/а сам савијао/ла цигарете

35. Све у свему, да ли налазиш да је лако или тешко купити цигарете у продавници?

- a. Обично не купујем цигарете у продавници
- b. Врло тешко
- c. Прилично тешко
- d. Прилично лако
- e. Врло лако

36. Можеш ли да купиш цигарете близу школе?

- a. Да
- b. Не
- c. Не знам

37. Шта мислиш колико у просеку кошта паклица од 20 цигарета?

- a. мање од 100 динара
- b. од 101 до 150 динара
- c. од 150 до 200 динара
- d. од 201 до 250 динара
- e. од 251 до 300 динара
- f. више од 300 динара

СЛЕДЕЋА ПИТАЊА СУ О ТВОМ ОПАЖАЊУ МЕДИЈСКИХ ПОРУКА КОЈЕ СУ ПРОТИВ УПОТРЕБЕ ДУВАНА (УКЉУЧУЈУ ЦИГАРЕТЕ, ДРУГЕ ДУВАНСКЕ ПРОИЗВОДЕ И БЕЗДИМНИ ДУВАН)

38. Да ли си у претходних 30 дана (један месец) видео/ла или чуо/ла неку медијску поруку против употребе дувана на телевизији, радију, интернету, билбордима, постерима, новинама, часописима, магацинима или филмовима?

- a. Да
- b. Не

39. Да ли си у претходних 30 дана (један месец) видео/ла или чуо/ла неку медијску поруку против употребе дувана на спортском такмичењу, сајму, концерту, друштвеном догађају или окупљању?

- a. Нисам био/ла на спортском такмичењу, сајму, концерту, друштвеном догађају или окупљању у претходних 30 дана (месец дана)
- b. Да
- c. Не

40. Да ли си у претходних 30 дана (месец дана) видео/ла знак који показује да је младима забрањено продавати дуванске производе?

- a. Да
- b. Не

41. Да ли си у претходних 30 дана (један месец), видео/ла неко здравствено упозорење на паклицама цигарета?

- a. Јесам, али не размишљајем много о њима
- b. Јесам, и оне ме терају да размислим о прекиду пушења односно да не започињем са пушењем
- c. Не, нисам видео/ла

42. Да ли сте у школи учили о штетним ефектима употребе дувана у току претходних 12 месеци?

- a. Јесмо
- b. Нисмо
- c. Не знам

СЛЕДЕЋА ПИТАЊА СУ О ТВОМ ОПАЖАЊУ РЕКЛАМИРАЊА ИЛИ ПРОМОЦИЈЕ ДУВАНА (ЦИГАРЕТА, ДРУГИХ ДУВАНСКИХ ПРОИЗВОДА, БЕЗДИМНОГ ДУВАНА)

43. Да ли си у претходних 30 дана (један месец) на телевизији, видеу или филму видео/ла неког да пуши?

- a. Нисам гледао/ла телевизију, видео нити филмове у претходних 30 дана
- b. Да
- c. Не

44. Да ли си у претходних 30 дана (месец дана) видео/ла неку рекламу или промоцију дуванских производа на месту њихове продаје (на пример у самопослугама, радњама, киосцима и на сличним местима)?

- a. Нисам био/ла тамо где се продају дувански производи у претходних 30 дана
- b. Да
- c. Не

45. Да ли би некада користио/ла или обукао/ла нешто на чему је знак или слика дуванске индустрије или дуванског производа, као што су упаљач, мајица, капа или наочаре за сунце?

- a. Да
- b. Можда
- c. Не

46. Да ли имаш нешто на чему су марка, лого или знак дуванског производа, као што су мајица, оловка, ранац?

- a. Да
- b. Не

47. Да ли ти је представник фабрике дувана икада понудио неки бесплатан дувански производ?

- a. Да
- b. Не

48. До данас, да ли си некада чуо за електронску цигарету или е-цигарету? (Електронска цигарета или е-цигарета, представља средство на батерије које симулира пушење цигарете, али нема запаљене цигарете. Загрејана пара која се ствара у е-цигарети најчешће садржи никотин).

- a. Да
- b. Не

49. Да ли си у претходних 30 дана (месец дана) видео или чуо неку рекламу за електронски цигарету на телевизији, радију, на интернету или видео/ла у апотеци?

- a. Да
- b. Не

СЛЕДЕЋА ПИТАЊА ОДНОСЕ СЕ НА ТВОЈЕ СТАВОВЕ И ВЕРОВАЊА У ВЕЗИ СА УПОТРЕБОМ ДУВАНА

50. Ако би ти најбољи друг или другарица понудили неки дувански производ, да ли би га пробао/ла?

- a. Никако не бих
- b. Вероватно не бих
- c. Вероватно бих
- d. Сигурно бих

- 51. Да ли мислиш да ћеш користити неки дувански производ у неком периоду у наредних 12 месеци?**
- a. Никако нећу
 - b. Вероватно нећу
 - c. Вероватно хоћу
 - d. Сигурно хоћу
- 52. Када неко једном почне да пуши дуван, да ли мислиш да ће му бити тешко да престане?**
- a. Никако неће
 - b. Вероватно неће
 - c. Вероватно хоће
 - d. Сигурно хоће
- 53. Да ли мислиш да пушење цигарета помаже људима да се осећају пријатније или да се осећају мање пријатно на прославама, забавама, или другим друштвеним скуповима?**
- a. Осећају се опуштеније
 - b. Осећају се мање опуштено
 - c. Нема разлике између пушача или непушача
- 54. Да ли се слажеш или се не слажеш са следећом тврдњом: „Мислим да бих могао/ла да уживам у пушењу цигарета”.**
- a. Сада пушим цигарете
 - b. Слажем се веома
 - c. Слажем се
 - d. Не слажем се
 - e. Уопште се не слажем
- 55. Да ли мислиш да је пушење дувана штетно за твоје здравље?**
- a. Никако није
 - b. Вероватно није
 - c. Вероватно јесте
 - d. Сигурно јесте
- 56. Док си у школи, колико често виђаш наставнике да пуше у школској згради?**
- a. Скоро сваког дана
 - b. Понекада
 - c. Никада
 - d. Не знам
- 57. Док си у школи, колико често виђаш наставнике да пуше напољу, у школском дворишту?**
- a. Скоро сваког дана
 - b. Понекада
 - c. Никада
 - d. Не знам

Хвала ти на учешћу у истраживању

САДРЖАЈ

Предговор	3
Захвалност	4
Сажетак	5
1. Увод	7
1.1. Демографски подаци	7
1.2. Оквирна конвенција о контроли дувана и мере MPOWER	7
1.3. Циљеви и образложење	8
1.4. Садашња законска регулатива	8
1.5. Друга истраживања	8
2. Методологија	9
2.1. Упитник	9
2.2. Избор узорка	9
2.3. Сакупљање података	9
2.4. Анализа података	9
3. Резултати	11
3.1. Употреба дувана	11
3.2. Одвикавање од пушења	13
3.3. Изложеност дуванском диму	14
3.4. Приступачност и доступност	15
3.5. Медији	16
3.5.1. Поруке против употребе дувана	16
3.5.2. Рекламирање дуванских производа	17
3.6. Знање и понашање	18
4. Трендови у заступљености употребе дувана – 2003, 2008. и 2013. година	20
5. Усклађеност са Оквирном конвенцијом о контроли дувана и пакетом мера MPOWER	25
6. Значај за Србију	27
7. Препоруке	28
Списак табела	29
Референце	30
Додатак А: Упитник	31
Садржај	40

ISBN 978-86-7358-063-0